

Lipsanoteca de Santa Coloma de Cabanelles

c. Segle X

Pedra calcària

4 x 13 x 8 cm

Museu d'Art de Girona Núm. reg. 82.763 Fons d'Art

Diputació de Girona

El terme “lipsanoteca” prové dels mots grecs *leipsanon* (restes) i *theca* (capsa o armari), i significa precisament recipient per a guardar les restes, també anomenades reliquiae en llatí. Les lipsanoteques estan destinades a contenir les relíquies que són inserides en una cavitat situada en l'ara o el suport de l'altar durant la consagració d'aquest.

La lipsanoteca de Cabanelles forma part d'un repertori prou ampli de lipsanoteques medievals catalanes de diverses dimensions i formes (capses rectangulars, ovalades, en forma d'arqueta...), materials (fusta, alabastre, plom, pedra...), o bé objectes més antics de materials preuats reaprofitats.

L'origen del costum de dipositar de relíquies en l'altar està vinculat a la celebració de l'eucaristia sobre la tomba del màrtir en els inicis del cristianisme. A nivell conceptual, s'estableix una relació entre el sacrifici de Crist i el dels màrtirs que, d'aquesta manera, resten en cos a l'altar terrestre a través de les relíquies que hi eren dipositades, però eren alhora en esperit en l'altar celeste al costat de Déu, adquirint així un caràcter màgic i actuant com a intermediaris en favor dels creients que veneraven les seves relíquies.

Al s. V ja es parla de la necessitat de dipositar relíquies en un altar, malgrat les lleis d'origen romà que prohibien la manipulació de cadàvers. Aquestes s'havien incomplert de manera bastant generalitzada a Orient, on hi havia la major part de llocs d'enterrament de cossos sants, fet que havia originat una circulació de relíquies. A Occident va ser sobretot a partir de les nombroses fundacions d'esglésies en època merovíngia i amb l'expansió del reialme franc a mitjan s. VIII que va augmentar exponencialment la demanada de relíquies per a la consagració d'altars. Així doncs, seria aquesta pràctica, perpetuada durant segles també dins les diòcesis catalanes, que originaria la necessitat de crear objectes com la *Lipsanoteca de Cabanelles*.

A nivell formal, la peça que ens ocupa és un buc prismàtic amb les parets llises, tallat d'un sol bloc de pedra calcària, i buidat interiorment per crear-hi un receptacle, on encara es conserven diversos fragments d'ossos suposadament humans. Les seves parets s'aprimen en l'extrem superior per crear una ranura on s'encaixa la tapa, constituïda per una placa del mateix material que el receptacle, planera en la part inferior i en forma de piràmide truncada en la superior.

L'element més destacat de la peça són les inscripcions, en caràcters visigòtics, que s'observen en la tapa i en un dels costats llargs del receptacle: "STEFANVST / M[E] IVSIT" i "SENFREDVS P[ESBITE]R / M[E] FE-CIT", respectivament, i que es traduiria "Esteve em va manar (fer)" i "Sunifred prevere em va fer".

Es tracta de dues inscripcions molt esclaridores i poc habituals -malgrat que no úniques¹, com veurem-, ja que ens indiquen tant el comitent com l'artífex de l'objecte. El paral·lel que considerem directament relacionat amb aquesta lipsanoteca i que, a més, també es conserva al Museu d'Art de Girona, és la lipsanoteca de Lladó (Museu d'Art de Girona, Núm. reg. MDG 87)². Les dues peces comparteixen característiques formals, material, dimensions similars i la presència d'inscripcions amb caràcters visigòtics en la seva tapa. És sobretot remarcable la utilització de la mateixa fórmula per indicar tant el creador de la peça com qui l'encarrega: "SENFREDVS M[E] / IVSIT ET SENI/FREDVS P[ESBITE]R M[E] F[ECI]T".

Observem com els noms dels comitents divergeixen però, en canvi, i com a detall molt destacable, els dos artífexs coincideixen en nom propi i càrrec eclesiàstic. Esmentem, altrament, que la lipsanoteca de Lladó consta d'altres inscripcions posteriors en dues de les cares del receptacle: una segona en lletra carolina, i una tercera en català i datada el 1811, quan es va construir un nou altar i s'hi va depositar la lipsanoteca en qüestió.

Cal tenir en compte, en primer lloc, que Santa Coloma de Cabanelles i Santa Maria de Lladó disten tan sols d'uns tres quilòmetres, però també estan vinculades documentalment: la primera apareix per primera vegada en la butlla del papa Benet VIII de 1017 on es confirma al monestir de Sant Esteve de Banyoles, entre d'altres, les propietats "in parrochia de sancta Columba"³, mentre que el 1204 ja passa a estar sota la jurisdicció, precisament, de Santa Maria de Lladó.

D'altra banda, el lloc de Lladó es documenta per primer cop 978 en l'acta de dotació de Sant Pere de Besalú pel comte-bisbe Miró, però hem de destacar l'acta de restauració del culte i la vida monàstica del cenobi de Santa Maria el 1089⁴, on consta que aquest cenobi havia estat poderós i prestigiós en temps passats.

És en relació amb aquesta esplendorosa època anterior al s. XI, de la qual actualment no conservem vestigis -l'església que es conserva avui s'hauria construït a finals del s. XII⁵ ni documentació⁶, que volem situar la creació tant de la lipsanoteca de Lladó com de la de Cabanelles. Ens basem eminentment en les seves inscripcions en caràcters visigòtics, lletra comuna en el territori català fins a la introducció de la carolina al llarg dels segles IX i X.

En el cas de Lladó, és altament probable que la lipsanoteca fos reutilitzada per la consagració d'un altar en el moment en què es restitueix el culte al temple, moment en el qual molt probablement s'hauria realitzat la inscripció en lletra carolina esmentada. Creiem que la lipsanoteca de Cabanelles, doncs, coincidiria, si no en autor ("Sunifred prevere"), en la cronologia de la primera inscripció de la lipsanoteca de Lladó. Qui sap, llavors, si podria provenir d'una església no documentada anterior a la que actualment es conserva a Cabanelles, que es data al s. XI però amb importants modificacions de finals del s. XII o inicis del s. XIII⁷. O bé, haver estat feta per a Santa Maria de Lladó, fent pendant amb l'altra lipsanoteca, i lliurada per aquest cenobi a Santa Coloma de Cabanelles en algun moment, potser quan aquesta parròquia passa a la seva senyoria feudal el 1204.

1 BASTARDES i PARERA, Rafael, *Les lipsanoteques d'alabastre*, Barcelona 1989; SANTIAGO FERNÁNDEZ, Javier de, "Inscripciones en lipsanotecas y tapas de altar catalanas de los siglos X-XII, su origen y función", *SIGNO, Revista de Historia de la Cultura Escrita*, 10 (2002), pp. 35-62.

2 *Museu d'Art. Catàleg*. Girona: Diputació de Girona, 1981, pp. 36-37; ORRIOLS i ALSINA, Anna i VIGUÉ i VIÑAS, Jordi, "Lipsanoteca 1 de Lladó", dins *Catalunya Romànica*, vol. XXIII (*Museu d'Art de Girona, Tresor de la Catedral de Girona, Museu Diocesà d'Urgell, Museu Frederic Marès*), Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, 1988, pp. 114 i 115.

3 DE MARCA, Pere, *Marca Hispanica*, ap. CLXXIV, cols. 998-1002, París, 1688.

4 FLÓREZ, Enrique, *España Sagrada*, vol. 45, ap. XXII, pp. 294-298, Madrid, 1832.

5 BADIA i HOMS, Joan i ADELL i GISBERT, Joan-Albert, "Santa Maria de Lladó", dins *Catalunya Romànica*, vol. VIII (*Empordà II*), Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, 1988, p. 206

6 Tenim poca informació de l'època visigoda, la posterior i breu ocupació sarraïna i els anys posteriors a l'Empordà. Del s. IX, sota el domini carolingi, en canvi, ja apareixen documentades altres esglésies i cenobis propers, com Sant Miquel de la Cirera o Sant Romà de Casamor (844), o més destacats Sant Esteve de Banyoles (812) i Sant Pere d'Albanyà (820-825). ABADAL i DE VINYALS, Ramon, *Dels visigots als catalans*, vol. I, Barcelona: edicions 62, 1969; BOLÓS, Jordi i HURTADO, Víctor, *Atlas del comtat de Besalú* (785-988), Barcelona: Rafael Dalmau, 1998.

7 BADIA i HOMS, Joan; CASES i LOSCOS, Mª Lluïsa; ADELL i GISBERT, Joan-Albert, "Santa Coloma de Cabanelles", dins *Catalunya Romànica*, vol. VIII (*Empordà II*), Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, 1988, p. 94.